

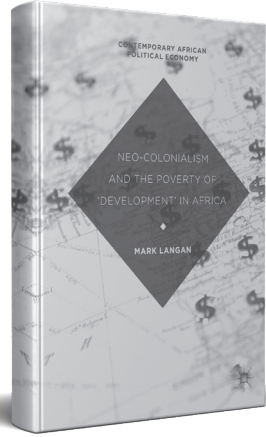
MARK LANGAN-AFRİKA'DA KALKINMANIN 'YOKSULLUĞU' VE NEO-KOLONYALİZM*

ALİ KAYA**

“(Afrikalı) ulusal liderlerin yüzlerini halklarına dönmeleri ve ülkelerinin yoksulluğuna çare bulma konusunda halklarından önemli katkılar beklemeleri dışında seçenekleri yoktur”.¹

Mark Langan uluslararası politika alanında çalışan bir akademisyendir. Uluslararası ekonomi politikası ile kalkınma politikası ise akademisyenin temel ilgi alanlarını teşkil etmektedir. Birleşik Krallık Newcastle Üniversitesi'nde akademik görevine devam eden Langan'ın entelektüel üretimi, kuzey-güney ülkeleri arasındaki kalkınma pratiğinin ve ticari ilişkilerin eski koloni devletleri aleyhine ürettiği asimetrik fayda ile 'yoksulluğu azaltmayı destekleyen ekonomik büyüme (pro-poor growth)' olgusu üzerine yoğunlaşmıştır. Sahra Altı Afrika, Orta Doğu ve Kuzey Afrika devletleri ile Avrupa Birliği (AB) arasındaki kalkınma ve ticaret bağlantıları, yazarın özellikle ilgilendiği konulardır. Langan, neo-kolonyal eleştiri bağlamında devlet, egemenlik, emperyalizm, liberalizasyon, ulus inşası, normativizm, kuzey-güney ilişkileri, Brexit'in Anglofon Afrika ülkeleri üzerindeki olası etkileri vb. konularda çalışmalarını sürdürmektedir.

Langan, kitabına neo-kolonyalizme değinerek başlamıştır. Langan'a göre; neo-kolonyalizmin bizatihi kendisi ve Afrika'nın monolitik bir birim olarak

* Mark Langan, Neo-Colonialism and the Poverty of 'Development' in Africa (Contemporary African Political Economy), Palgrave Macmillan, 2017, Londra.

** Uzman Yardımcısı, Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı (TİKA), a.kaya@tika.gov.tr.

1 Frantz Fanon, *The Wretched of the Earth*, 1961, Londra.

değerlendirilmesi, uluslararası akademik camiada “modası geçmiş” bir eğilim olarak kabul görmektedir. Langan, akademideki bu eğilime rağmen; kitabında Kwame Nkrumah’ın neo-kolonyalizm tezini merkeze alarak bu tezin önermelerinin hala geçerliliğini koruduğunu ileri sürmektedir. Kolonyal güçlerden bağımsızlığını kazanan ilk Afrika ülkesi Gana’nın lideri olan Nkrumah, temel olarak; Vladimir İlyiç Lenin’den ilhamla neo-kolonyalizmi ‘emperyalizmin son aşaması’ olarak değerlendirmiştir. Langan kitabında Nkrumah’ın görüşleriyle aynı çizgide olan Frantz Fanon’a da referanslar vermektedir. Langan’ın Nkrumah, Fanon gibi neo-kolonyal söylemin temsilcilerinin tezleri ekseninde geliştirdiği analiz, büyük ölçüde bağımlılık teorisyenlerince geliştirilen eleştirel söyleme yakın bir çizgiyi ifade etmektedir ki bu duruma kitabın birinci bölümünde yer verilmiştir.

Yukarıda ana hatları çizilen söylem çerçevesinde birinci bölümde Nkrumah’ın 1963 tarihli *‘Afrika Birleşmek Zorunda’* ve 1965 tarihli *‘Neo-kolonyalizm: Emperyalizmin Son Aşaması’* çalışmaları üzerinden bir okumayla Afrika’da bugün geçerli olan kalkınma pratiğinin eleştirisine yer verilmektedir. Buna göre; neo-kolonyalizm, kolonyal dönemde kullanılan yöntemlerden daha yeni ve daha incelikli yöntemler vasıtasıyla Afrika topraklarında dışsal kontrolün devam etmesidir. Afrika’ya dönük bu tip bir dışsal kontrol, yerel halk için anlamlı bir ekonomik ve sosyal kalkınmayı mümkün kılmaz; zira neo-kolonyal iktisadi yapıda elde edilen artı ürün, yerelin taleplerine değil; dış unsurların çıkarlarına yönlendirilmeye devam edilir. Langan, Nkrumah’a atıfla neo-kolonyalizmde, egemenliğin Afrikalı devletler bakımından “teorik” olduğunu not etmektedir. Buna göre; kalkınma yardımları safi bir diğergamlık niteliğini taşımayıp, dış unsurların uzun erimli çıkar hedeflerinden biri olan ‘vestfalyan normlardaki ulusal egemenlik anlayışının yıpratılması’ kapsamında yapılan kısa erimli ön ödemelerdir. Neo-kolonyal “sahip” tarafından neo-kolonyal devlete yapılan bu ödemeler, daha karlı bir biçimde sonrasında neo-kolonyal sahibe iade edilir. Ayrıca, doğal kaynaklar ve yerel-ucuz iş gücü sömürülerek ulusal hükümetlerin gelirlerine, yeni iş yaratma kapasitelerine ve ülkenin endüstrileşme hızına ket vurulur. Langan, Afrika’yı ve Afrikalıları olup bitenden tümüyle soyutlayan ve tüm negatif unsurları dışsallaştıran yukarıdaki yaklaşımı içeriden de eleştirerek Afrika kötümserliğine (afro-pesimizm) ve neo-patrimonyalizme değinmiştir. Buna göre, Afrika ile gelişmiş dünya arasındaki ilişkiler, sadece yukarıdan aşağıya olacak şekilde Batı tarafından empoze edilmiş güç ilişkileri olarak değerlendirilemez; çünkü Afrika’nın elitleri de kalkınma yardımları sisteminin yapısal parçaları haline dönüşmüşlerdir.

Kitabın ikinci bölümünde Afrika’da faaliyet gösteren çok uluslu şirketler tarafından kalkınma yardımları kullanılarak eşitsiz ilişkilerin nasıl üretildiği konusu işlenmektedir. Bu konu, Gana’daki petrol çıkarma faaliyetleri ve çeşitli Afrika

devletleriyle yürütülen ‘Gıda ve Beslenme Güvenliği için Yeni Birlik’ programları örnekleri üzerinden irdelenmiştir. Bu bölümde uluslararası üne sahip “çok önemli” firmaların ‘gıda güvenliği’, ‘sürdürülebilirlik’ ya da ‘rüşvetle mücadele’ vb. pozitif-normatif ajandalar yaratmak suretiyle yerelin çıkarlarının nasıl “görünmez” kılındığı ortaya konulmaktadır.

Üçüncü bölümde kalkınma yardımları, neo-kolonyal perspektif bağlamında ele alınmaktadır. Afrika’daki yardımlar esas olarak; beş merkezde üretilmektedir: Brüksel, Vaşington, Londra, Pekin ve Ankara. Langan, ilk üç merkezin yardım politikasını bu bölümde deşifre etmektedir. Langan’a göre; Afrika’ya Batı tarafından yapılan yardımları analiz ederken neo-patrimonyal perspektif yerine neo-kolonyal yaklaşım esas alınmalıdır; çünkü Nkrumah’ın analizinde kalkınma yardımları, yardım alan devletin politik gündemini satın almak için kullanılan bir araç olarak görülmektedir. Bu bağlamda; Batılı yardım kuruluşları, Afrika pazarına giren Batılı şirketlerin çıkarlarını maksimize etmek için gerekli olan ekonomik ve teknik altyapı ile kimliksel-normatif üstyapı sorunlarını çözen ajanlardır. Üstelik; bu kurumlarca geliştirilen projeler “pro-poor growth” söyleminin yerel halk için vaaz ettiği pozitif çıktılar üretmekten ziyade ‘zorla yerinden edilerek toprağa el konulması (land-grab)’ ve ‘iktisadi sömürü’ gibi yeni sınamaları doğurmaktadır.

Langan dördüncü bölümde yukarıda değinilen kalkınma yardımı üreten beş merkezden Pekin’i ve Ankara’yı yine Nkrumah’ın neo-kolonyal prizmasından incelemektedir. Langan Pekin’i ve Ankara’yı ortaklaştıran iki hususa değinir: ‘İnsan Hakları Koşulluğunun Olmaması’ ve ‘Ulusal Egemenliğe Saygı’. Langan bu iki konu bakımından Afrika’da iki merkezin de koşulluluk öne sürmediğine ve belirtilen kavramlarda tarihsel kamburunun bulunmadığına dikkat çekmektedir. Ayrıca, Batı tarafından çizilen tablonun aksine iki merkezin de Afrika’da yeni oyuncular olmadığı hatırlatılır; Batılılarca dillendirilen “yeni oyuncu” söylemi kitapta “tarihsel amnezi” olarak anılmaktadır. Ayrıca; Afrika’da müesses Batılı kalkınma nizamına “tehdit” şeklinde nitelenen iki yeni güç odağının Batılı diplomatlarca “Çin tehdidi” ya da “Yeni Osmanlıcılık” arayışları olarak lanse edildiği kaydedilmektedir. Kitabın Türkiye’nin Afrika’daki kalkınma yardımları bakımından aldığı kerteriz noktasıysa genel olarak Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı’nın (TİKA) kıtadaki faaliyetleri olmuştur.

Kitabın beşinci bölümünde Avrupa Birliği’nin Afrika ülkeleriyle–özellikle Batı Afrika’yla- yaptığı ortaklık anlaşmalarının meydana getirdiği negatif etkilere yer verilirken AB tarafından üretilen eşitsizlikler zinciri bazı örnekler üzerinden incelenmektedir. Bu kapsamda; AB ile Afrika devletleri arasındaki mevcut ilişkilerin dayanağı olan ve Lome süreçleriyle geliştirilmiş ‘Cotonou Sözleşmesi’ 2020 yılına kadar geçerlidir. AB Komisyonu bu tip sözleşmelerin ve Afrika ülkelerindeki

ekonomik liberalizasyonun Afrika'ya refah getireceğini vadedmektedir. Sözleşmelerin mantığının ise kazan-kazan (win-win) olduğunu sıklıkla dile getirmektedir. Ancak; Langan'ın çıkarımına göre zamanın ruhuna uygun olarak geliştirilen ekonomik liberalizasyon söylemi ve AB işbirliği süreciyle birlikte Afrika devletleri, ulusal hazinelerinin önemli bir gelir kalemini oluşturan gümrük vergilerini yitirmektedir. Ayrıca; katma değeri yüksek ürünlerin ithalatının kolaylaşması da Afrika devletlerinin yerel ve ulusal üretim kapasitesini azaltmaktadır.

Altıncı bölümde kalkınmanın 'güvenlikleştirilmesi' üzerinde durulmuştur. Reel-politik çıkarların rasyonelleştirilmesi olarak da tanımlanabilecek güvenlikleştirme konusunda Langan Fransa örneğini vermektedir. Fransa'nın "arka bahçesi" olarak değerlendirdiği Afrika'nın batısında devletin AB şemsiyesi altında giriştiği askeri müdahaleler (neo)kolonyal imtiyazların vestfalyen egemenlik normu yok sayılarak korunması arzusu olarak addedilmektedir. Üstelik Fransa'nın belirtilen girişimleri iç politikadan kaynaklanan sebeplerle kimi zaman doğrudan eski koloni devletlerince talep edilmektedir. Bu tip askeri müdahalelerin norm dayanağı ise yaygınlıkla "köktenci gruplarla mücadele", "terörle savaş" vb. olmaktadır. Langan normatif dayanakların "ikincil" ve "araçsal" nitelikte olduğunu, kıtanın güvenlikleştirilmesiyle birlikte Afrika devletleriyle yürütülen işlerin kalkınma/insani yardım alanından tedrici bir biçimde risk/korku/güvenlik alanına çekildiğini aktarmaktadır. Normatif dayanakların ikincil niteliği, Gine körfezinde keşfedilen petrol rezervleri ve Mali-Nijer sınırına yakın bir bölgede bulunan uranyum rezervleri bağlamında açıklanmaktadır. Bu bölümde aynı zamanda AB tarafından Afrika devletlerine ilişkin izlenen göç politikalarındaki güvenlikleştirme boyutu ile ulusal egemenliğin yıpratılması konularına da değinilmektedir.

Yedinci bölümün konusunu Birleşmiş Milletler 'Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri (SKH)' oluşturmaktadır. Selefî olan milenyum hedeflerinden farklı olarak SKH, insani göstergelerden ziyade ekonomik gelişme stratejilerine, ticari faaliyetlere ve özel-kamu ortaklığına (public-private partnership) odaklanmaktadır. Langan, uluslararası toplumun SKH ile birlikte özel-kamu ortaklığının yoksulluğu azaltacağını iddia ettiğini; ancak palm yağı üretimi örneğinden hareketle SKH'nin beklenen pozitif çıktıları elde edilmediğine işaret etmektedir. Üstelik; belirlenen hedefler bağlamında kullanılan kalkınma dilinise Batılı çıkar unsurlarının Afrika ülkelerindeki "geriletici" müdahalelerini idealize ederek bu müdahaleleri meşrulaştırdığını ileri sürülmektedir.

Son olarak; Langan, kitapta uluslararası kalkınma yardımlarıyla insanların zihninde yaratılmak istenen "pozitif" imgenin aslında yeterince pozitif olmadığını Nkrumah'ın neo-kolonyal kritiği bağlamında çarpıcı örneklerle açıklamaktadır. Langan, bunu yaparken Afrika romantizminden kaçınarak kıta devletlerinin iç politik gerçekliklerine yer vermekte, Afrika elitlerinin zaafalarını ortaya koymakta ve Nkrumah'ın tezlerinin günümüzdeki geçerliliğini bizlere her defasında hatırlatmaktadır.